

Мовна картина світу студентів-туркменів у соціолінгвістичному аспекті

С. В. Форманова¹, Н. М. Бакланова²

¹Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна

²Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Одеса, Україна

Corresponding author. E-mail: laly2009@ukr.net¹; svetlanaformanova@gmail.com¹, baklanovanatalia59@gmail.com²

Paper received 03.09.17; Revised 06.09.17; Accepted for publication 10.09.17.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної картини світу студентів-туркменів в умовах українсько-російськомовного середовища в м. Одеса, які здобувають освіту за напрямом підготовки 035 *Філологія. З урахуванням соціолінгвістичного експерименту було проаналізовано їхнє ставлення до сучасних реалій життя, навчання й проживання, їхнє сприйняття й проєкцію на сприйняття довкілля, мовної, соціальної й комунікативної адаптації. Доведено, що соціолінгвістичний експеримент - ефективний і перспективний спосіб дослідження їхніх лінгвоментальних, комунікативних, поведінкових і психологічних особливостей. На основі питальника простежено специфіку інтеракції студентів-туркменів в українсько-російськомовному середовищі. У процесі дослідження встановлено комунікативну інтеракцію у спілкуванні як в університеті, так і за його межами. Визначено співвідношення комунікативних девіацій і систем інтеракції. Схарактеризовано проблеми, які виникають в іноземних студентів у ситуаціях спілкування з викладачами, одногрупниками й співрозмовниками. Проаналізовано результати соціолінгвістичного експерименту, що свідчать про диференціацію гендерних відмінностей, доведено також значення діалогової взаємодії контактуючих культур у процесі вивчення іноземної мови (російської, української), що забезпечує адекватне взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот.

Ключові слова: мовний образ світу, комунікативна, соціокультурна компетенції, стереотипізація, соціолінгвістичний експеримент, «наївна картина світу», «наукова картина світу», лінгвокультурні спільноти, «діалог культур», гендерна диференціація.

Вступ. Мовна картина світу будь-якого етносу має соціальний характер, який реалізується через універсальність, семіотичність, системність, символіку, обрядовість і т.ін. Усе це моделює світ людини, проєктує його на ментальні предмети, фрейми, сценарії, що співвідносяться з концептуальними знаннями, фіксується у сприйнятті зовнішнього світу, регулюється ціннісною орієнтацією, моделлю поведінки, оцінкою, визначається ставленням до дійсності.

Формування свідомості в процесі вивчення іноземних мов відбувається шляхом розкриття людині (студенту) способів мислення та образів світу, які знаходять втілення в тих національних мовах, що вивчаються. На відміну від інших академічних предметів, це ціла галузь, оскільки розкриває перед людиною скарбницю іншомовної культури, нові стилі життя, дає змогу зрозуміти іншу ментальність.

Актуальність статті зумовлена необхідністю описати мовну картину світу студентів-туркменів на основі проведеного соціолінгвістичного експерименту.

«Мовний образ світу» студентів-туркменів ми визначаємо як «наївний», оскільки він є базовим для іноземної мови, має певну усталеність у граматичній системі, лексичній семантиці, у структурі вербального тексту. Це дає змогу говорити про «мовний образ світу» як такий, що сприймається через призму мови з певною стереотипізацією.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є з'ясування мовної картини світу студентів-туркменів, яка проєктується через комунікативну прагматику. Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) систематизувати й узагальнити теоретичні засади дослідження мовної картини світу і її наукових інтерпретацій; 2) проаналізувати результати соціолінгвістичного експерименту; 3) визначити ознаки мовної картини світу студентів-туркменів згідно з результатами опитування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мовний образ особистості формують мовні моделі зовнішніх і внут-

рішніх компонентів його світу, що відбиває накопичення знання. У сучасній системі людського знання поняття «картина світу» виокремлюється як одна з форм цього знання, яке співвідноситься з такими формами, як *світогляд, філософська форма знання, наукова теорія, наукова картина світу* тощо. Основним критерієм розмежування є співвідношення позаособистісних і особистих критеріїв, а також світогляд методологічних аспектів і конкретних знань.

Поняття «мовна картина світу» була постанена О. О. Потебнею і розвивалася й поглиблювалася *лінгвістами* (Ю. Д. Апресян, Р. О. Будагов, В. фон Гумбольдт, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, В.З. Панфілов, Ж. П. Соколовська, С. В. Форманова, В. М. Шевчук та ін.), *психологами* (Л. С. Виготський, М. Корфорт, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія, П. В. Чесноков та ін.), *філософами* (Генріх Герц, Макс Планк, Мартін Хайдеггер, Освальд Шпенглер, Карл Ясперс та ін.).

У сучасній лінгвістиці *мовна картина світу* визначається як представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мови, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності, в етносвідомості [1, с. 146]. Мовна картина світу співвідноситься з поняттям «наукова картина світу» і «наївна картина світу». *Наукова картина світу* – це відображення об'єктивної дійсності, цілісне й систематизоване уявлення про навколишню дійсність на кожному визначеному етапі розвитку наукового пізнання про світ. *Наївна картина світу* зумовлена національно-культурним і емпіричним досвідом етносу. Це відображення світовідчуття й світобачення певного етносу, на формування якого впливають мова, традиції, релігія, виховання, освіта, географія та інші соціальні чинники. Отже, картина світу розглядається як мовленнєва ланка, яка формується під впливом філософії, історії, соціології, науки, світогляду і т.ін. Тому носії різних мов сприймають світ по-різному, залежно від екстралінгвістичних чинників, мови, мислення й ку-

льтури. Ось чому мовна картина світу студентів-туркменів є «національною комунікативною поведінкою» (Й. Стернін), яку ми адаптуємо до матеріалу дослідження, в основі якого є встановлення комунікативного контакту, комунікабельність, регулятивність і т.под.

Результати соціолінгвістичного експерименту дозволяють локалізувати мовну особистість студентів-туркменів, оскільки вони проживають у «конкретному соціальному середовищі, яке концентрує в собі специфічну сукупність усіх якостей суспільства взагалі й даних суспільства зокрема» [2, с.22]. І так саме, розвиток індивіда слід розуміти не тільки як розширення кругозору, а й як розвиток спрямованості ціннісних орієнтацій, самосвідомості, самооцінки, взаємодії особистості з соціальним середовищем, тобто соціалізація індивіда, яка в природних умовах має місце в загальному контексті його життєвого шляху.

При формуванні комунікативної і соціокультурної компетенції туркменських студентів навчання та виховання подаються у «контексті діалогу культур» (В. Дороз), при якому навчання здійснюється в процесі зіставлення і взаємодії культур представників рідної мови та тієї, що вивчається. Цей прийом сприяє розширенню загального кругозору, вихованню шанобливого відношення до духовних цінностей іншого народу, дає можливість зіставити українські реалії з реаліями своєї країни.

«Діалог культур» (В. Дороз) визначається як діалогова взаємодія контактуючих культур у процесі вивчення іноземної мови (російської, української), що забезпечує адекватне взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот.

За допомогою питань і завдань з різних навчальних дисциплін виробляється послідовне зіставлення рідної для студентів і української культури з метою виявлення схожості й відмінності між ними і кращого розуміння нерідної культури.

Метою соціолінгвістичного експерименту була верифікація даних, отриманих у результаті опитування студентів-туркменів чоловічої і жіночої статі 17–29 років, які навчаються в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» на 1 – 4 курсах. У результаті покрокових дій було реалізовано такі завдання: 1) розробка питальника; 2) проведення експерименту в групах; 3) обробка отриманих даних; 4) узагальнення результатів експерименту.

Експеримент проводився в аудиторії в академічних групах, де були представники чоловічої і жіночої статі (усього 33 особи, з них – 17 чоловічої і 16 жіночої статі). Питальник подавався студентам у письмовій формі. В анкеті було 24 питання.

Питальник було побудовано в такий спосіб, щоб відстежити думку студентів-туркменів в різних сферах життя в Україні. Це дало змогу з'ясувати багатогранність і універсальність їхньої свідомості.

Оскільки студенти-туркмени навчаються на філологічному факультеті зі спеціальності *російська мова і література* і погано розуміють українську мову, то питальник було створено російською мовою.

Жіноча стаття (всього 16 осіб): 17 років - 1, 18 - 2, 20 - 3, 21 - 1, 22 - 2, 23 - 3, 25 - 2, 27-1, 29-1.

1. Что в Украине для вас является самым **сложным**: Общаться с украинскими людьми, потому что я не знала украинский язык (русский): **16.**

2. Достаточно ли вам учебной литературы: **Да - 14. Нет - 2;**

3. Устраивает ли вас учебный процесс: **Да -16.**

4. Что бы вы хотели изменить в нем: **1- учиться во второй половине дня, 15 - ничего.**

5. Насколько демократичны, толерантны, квалифицированы преподаватели: **14- все хорошие, 2- почти все хорошие.**

6. Укажите фамилии и причину тех преподавателей, которые Вам не нравятся:

«Для меня нет такого преподавателя» - **14, не хочу указывать – 2.**

7. Имеет ли место коррупция в преподавательской среде?

Нет - 13, да - 3.

8. Имеет ли место коррупция среди администрации учебного заведения?

Нет - 16.

9. Какие предметы вы хотели бы изучать глубже, а какие считаете факультативными или недостаточно важными?

«Синтаксис, русский язык, методика преподавания русского языка и литературы, педагогика, социология, литература (русская и зарубежная), ЛАХТ (лингвистический анализ художественного текста), специальные курсы (литературы и языка) и английский язык, почти все предметы хотела изучать глубже» - **14, только английский – 2.** Украинский язык, как предмет для изучения не отметил никто.

10. Конспектировать лекции, самостоятельно осваивать материал, готовиться к семинарским занятиям, что могло бы, по-вашему мнению, помочь в этом процессе? – конспектировать лекции – **14, готовиться к семинарским занятиям самостоятельно - 2.**

11. Принять, следовать правилам поведения в новой для вас социальной среде: **Да (нравится) -14, нет - 2.**

12. Знаете ли вы свои права и обязанности на территории Украины?

Да - 16.

13. Помогает ли вам миграционная служба в решении возникающих вопросов или проблем:

А) Знаете ли вы, где служба находится?

Да, знаю ее адрес - 14, не было необходимости - 2.

Б) Обращались за помощью? **Нет - 16.**

14.Что вам известно о традициях, обрядах, культуре, религиозных взглядах в Украине?

«Знаю некоторые традиционные праздники: Рождество, Крещение, Пасха и Масленица» **Да - 9, ничего не знаю - 6.**

15. Испыгивали ли моральные ущемления со стороны однокурсников, преподавателей?

Нет - 15, да - 1 (на 1 курсе в Луганском университете).

16. Что Вам понравилось, когда Вы приехали в Украину?

Люди, город (достопримечательности), погода, море – **16.**

17. Почему выбрали украинский ВУЗ для изучения русского языка?

«Потому что здесь раньше учился мой брат и меня тоже отправили родители именно сюда» – **4**, «Друзья здесь учатся» – **4**, «За свободу» – **2**, «Нравится Украина» – **6**.

18. Считаете ли вы полезным изучение украинского языка: **да** или **нет**: обоснуйте.

«Мне кажется полезными являются все языки – украинский тем более, потому что мы учимся в Украине хотим мы, или нет, мы должны знать украинский язык». **Да – 14**, «На родине не нужен». **Нет – 2**.

19. Окончив университет, достигните ли своей цели, мечты (если вы ее связывали с получением диплома о высшем образовании): Достигну цели – **Да - 16**, из них – **2** прокомментировали – «чтобы гордились родители».

20. Решает ли диплом о высшем образовании вашу проблему трудоустройства на родине?

Да - 13, нет - 3.

21. Планируете остаться жить в Украине?

Да – 3, нет - 13,

22. Будете ли вы:

а) преподавателем русского языка на родине? **Да – 14;**

б) реализуете политические амбиции – **1;**

в) займетесь бизнесом – **1;**

г) реализуете личные амбиции – **0.**

23. Как вы относитесь к вышиванковому фестивалю, который ежегодно проводится 19 мая на территории Украины:

«Известно мне история вышиванки, хотела бы носить, но я не носила её» – **14**, **не известно – 2.**

24. Дорого ли жить и учиться в Украине?

Дорого – 2. Нет, недорого - 14.

Чоловіча стаття (всього – 17 осіб): 17 років - 1; 18 - 2; 19 - 3; 20 - 4, 21-1, 22 - 4; 24 - 1; 25 - 1.

1. Что в Украине для вас является самым **сложным**:

Общаться с украинскими людьми, потому что я не знал украинский язык (русский) - **9**; погода - **1**, нет сложностей - **7.**

2. Достаточно ли вам учебной литературы: **Да – 16.**

3. Устраивает ли вас учебный процесс: **Да- 16;** «да, но не очень» – **1.**

4. Что бы вы хотели изменить в нем: 17- **ничего не надо изменять.**

5. Насколько демократичны, толерантны, квалифицированы преподаватели: **17- все хорошие.**

6. Укажите фамилии и причину тех преподавателей, которые Вам не нравятся: **17 – все нравятся.**

7. Имеет ли место коррупция в преподавательской среде?

Нет – 13; Да - 3.

8. Имеет ли место коррупция среди администрации учебного заведения?

Нет - 15. Имеет место - 2.

9. Какие предметы вы хотели бы изучать глубже, а какие считаете факультативными или недостаточно важными?

Русский язык, русская и зарубежная литература, английский язык хочу изучать глубже - **15**; «Почти все предметы хочу изучать глубже» - **2.**

Хотят дополнительные занятия - **7.** (Украинский никто не отметил, как предмет для изучения).

10. Конспектировать лекции, самостоятельно осва-

ивать материал, готовиться к семинарским занятиям, что могло бы, по-вашему мнению, помочь в этом процессе?

Конспектировать лекции- **16**; Еще не понял - **1.**

11. Принять, следовать правилам поведения в новой для вас социальной среде: **Да** (нравится) - **16. Не ответил - 1.**

12. Знаете ли вы свои права и обязанности на территории Украины?

Да - 17.

13. Помогает ли вам миграционная служба в решении возникающих вопросов или проблем:

А) Знаете ли вы, где служба находится?

Да – 17.

Б) Обращались за помощью? **Нет - 17.**

14. Что вам известно о традициях, обрядах, религиозных взглядах в Украине?

На уровне: кухня, танцы одежда - **2**, религия – **1**, пока мало - **10**, много знаю - **1**, ничего не знаю - **3.**

15. Испытывали ли моральные ущемления со стороны однокурсников, преподавателей: **да - 1, нет - 16.**

16. **Что Вам понравилось**, когда Вы приехали в Украину?

Люди, город (достопримечательности), погода, море, девушки – **17.**

17. Почему выбрали украинский ВУЗ для изучения русского языка ?

«Потому что здесь раньше учился мой брат и меня тоже отправили родители именно сюда» - **2**, «За свободу» - **1**, «Нравится Украина, люди» - **14.**

18. Считаете ли вы полезным изучение украинского языка: да или нет: обоснуйте.

«Мне кажется полезным является все языки – украинский тем более, потому что мы учимся в Украине, хотим мы или нет, но должны знать украинский язык» – **17.**

19. Окончив университет, достигните ли своей цели, мечты (если вы ее связывали с получением диплома о высшем образовании): **Да - 17.**

20. Решает ли диплом о высшем образовании вашу проблему трудоустройства на родине?

Да - 16, нужны знания – 2, нет - 1.

21. Планируете остаться жить в Украине?

Нет - 17.

22. Будете ли вы:

а) преподавателем русского языка на родине – **17;**

б) реализуете политические амбиции – **0;**

в) займетесь бизнесом – **0;**

г) реализуете личные амбиции – **0.**

23. Как вы относитесь к вышиванковому фестивалю, который ежегодно проводится 19 мая на территории Украины:

«Хорошо» - **17.**

24. Дорого ли жить и учиться в Украине? **Нет - 17.**

Дослідження специфіки мовної картини світу студентів-туркменів засвідчує, що певні питання, що були релевантними для чоловічої поведінки, свідчать про прагматичну скерованість особистості. Щодо жіночої аудиторії, то для них емоційність вийшла на поверхню. Аналіз питань дає змогу говорити про гендерну диференціацію у типах питань, що близькі чоловікам і жінкам. Відкриті питання передбачали розгорнуту відповідь, що вимагало гарного володіння

російською мовою, стимулювало думку й максимальну активність респондентів. Закриті питання передбачали конкретну відповідь і «так» чи «ні», що не вимагало гарного знання російської мови.

В цілому представники чоловічої статі в основному відповідали конкретно й послідовно, з розгорнутою відповіддю й максимальною відвертістю, навіть, вказуючи ПІБ викладачів, чого від них не вимагалось. Представники жіночої статі в своїх відповідях дотримувалися закритої відповіді, без пояснень, без повідомлення фактів і розгорнутих відповідей.

Висновки. Результати аналізу засвідчують гендерну диференціацію, а саме: чоловіки спочатку обдумували сформульовані запитання, а лише потім відповідали. Це дає змогу говорити про прагнення до спілкування, дотримання норм етикету, готовність поділитися своїми враженнями, комунікативна мобільність, комунікативна оцінка, уважність, ступінь довіри до тих, хто здійснював опитування, об'єктивність. Жінки розмовляли, думали й відповідали одночасно. Оскільки в основному вони відповідали на закриті питання, то, на нашу думку, їм притаманна закритість, суб'єктивність, комунікативний дисбаланс, комуніка-

тивна емоційність. Втім експеримент засвідчив, що і чоловіки, й жінки подали різну інформацію й оцінку, що зумовлено екстралінгвістичними чинниками, у першу чергу, віком і статтю, високим рівнем критичності, ступенем емоційності, можливістю подискутувати, обговорити деякі питання відверто, а на деякі не дати відповідь, можливість приховати своє ставлення і свою точку зору. Результати дослідження зорієнтовані на практичні потреби українського суспільства в організації навчального процесу й покращенні умов проживання іноземних студентів. Соціокультурна адаптація є процесом двостороннім і стосується не лише іноземних студентів, а повною мірою співвідноситься з проблемою формування толерантного сприйняття в середовищі української молоді, виховання української молоді у дусі дружелюбності до інших, «не наших».

Подальшою перспективою дослідження є виявлення специфіки змішування кодів студентів-туркменів в українському середовищі та його вплив на взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

- [1]. Дороз В. Ф. Українська мова в діалозі культур : [навч. посіб.] / Вікторія Федорівна Дороз. – К. : Ленвіт, 2010. – 320 с.
[2]. Тимофеев В. П. Личность и языковая среда : учеб. пос. /

- В. П. Тимофеев. – Шадринск : Шадринская типография Курганского областного управления по печати, 1971. – 122 с.

REFERENCES

- [1]. Doroz V. F. Ukraïns'ka mova v dialozí kul'tur: [navch. posíb.] / Viktoriýa Fedorívna Doroz. - K. : Lenvít, 2010. - 320 s.
[2]. Timofeyev V. P. Lichnost' i yazykovaya sreda: ucheb. pos. /

- V. P. Timofeyev. - Shadrinsk: Shadrinskaya tipografiya Kurganskogo oblastnogo upravleniya po pechati, 1971. - 122 s.

Language of the turkmenian students 'world in social innovative aspects

S. V. Formanova, N. M. Baklanova

Abstract. The present study aimed to investigate the linguistic worldview of the students from Turkmenistan in the Ukrainian/Russian-speaking environment, who study in Philology. Using sociolinguistic experiment their attitude to the contemporary life contexts, learning and living, their perceptions and their projection on the perception of the environment, language, social and communicative adaptation were analyzed. The sociolinguistic experiment proved to be an effective and promising way of investigating their linguoamental, communicative, behavioral and psychological characteristics. On the basis of questionnaire, the specifics of the students' from Turkmenistan interaction in the Ukrainian-Russian environment was analyzed. The communicative interaction was studied within and outside the university. The ratio of communicative deviations and systems of interaction was determined. The problems encountered by foreign students in the communicative situations with teachers, classmates and other interlocutors were described. The results of the sociolinguistic experiment showed the differentiation of the gender differences; the importance of the contacting cultures interaction in the process of foreign (Ukrainian, Russian) language study, providing an adequate mutual understanding of various linguocultural communities representatives was proved.

Keywords: *linguistic worldview, communicative competence, sociocultural competence, stereotyping, sociolinguistic experiment, "naïve worldview", "scientific worldview", linguocultural communities, "dialogue of cultures", gender differentiation.*